

HZ. EBÛ BEKİR DÖNEMİ DIŞ POLİTİKASINDAN SİYASÎ VE AHLAKÎ YANSIMALAR

Arş. Gör. İsrail BALCI*

ÖZET

Hiz. Ebû Bekir halife olduğunda öncelikle Arabistan'da ortaya çıkan kargaşayı önlemeye çalışmış, bunda başarılı olduktan sonra dış politikaya yönelik kararlar almıştır.

Hiz. Ebû Bekir'in dış politikasında dikkat çeken en önemli husus Hiz. Peygamber dönemindeki anlayışa tamamen bağlı kalmaktır.

Onun döneminde dikkat çeken ikinci önemli husus, göreve geldiği sırada komşu devletlerle bazı problemlerin mevcut olmasıdır. O, öncelikle bu devletlerle eşit şartlar altında diplomatik görüşmeler sürdürürebilmek için, onlara karşı kendi devletinin gücünü kabul ettirmeyi hedeflemiş, bunda belli bir başarı sağladıktan sonra barış görüşmelerini başlatmıştır. Nitekim Bizans Devleti'ne karşı kısmî başarı sağladıktan sonra bu devletle olan problemleri barış yoluyla halletmek için Bizans İmparatoruna bir elçilik heyeti göndermiştir. Ancak O'nun bu girişimi İmparatorun uzlaşmaz tutumu nedeniyle başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

O'nun dış politika anlayışını kararlılık, tutarlılık, ahlâkîlik ve hukuka bağlılık ilkeleri belirlemiştir. O uluslararası düzeyde yapılan anlaşmalara sıkı sıkıya bağlı kalmış, yabancı devlet temsilcilerinin dokunulmazlıklarına son derece riayet etmiştir.

Giriş

Bu makalede Hiz. Ebû Bekir (11-13/632-634) başkanlığındaki devletin dış politikası ele alınarak, müslümanların dış politikada sergilediği tutumun siyasî ve ahlakî esaslarına işaret edilecektir.

Klasik İslâm Tarihi kaynaklarının ekseriyeti Hiz. Peygamber'in (a.s.) vefatından sonra devlet başkanı olan Hiz. Ebû Bekir'in karşı karşıya kaldığı iki temel problemden bahseder. Birincisi isyan ve irtidat edenlerle mücadele, ikincisi ise Üsâme Ordusu'nun sevk edilmesidir¹. Bu iki sorun karşısında yeni

* Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

¹ İbnu Kuteybe, *el-İmâme ve's-Siyâse*, nşr. Tahâ Muhammed ez-Zeynî, Kahire, t.y., I, 22-23; el-Belâzürî, *Fütûhu'l-Buldân*, Beyrut, 1989, 113; Türkçe çeviri için bak. Mustafa Fayda, *Fütûhu'l-Buldân (Ülkelerin Fethi)*, Ankara, 1989, 136.

halifenin sergileyeceği tavır onun dış politikada takip edeceği siyaseti belirleyici olması bakımından önemlidir.

Bilindiği gibi Hz. Ebû Bekir başkan (halife) olduğu zaman Arap kabilelerinin bir çoğu, ya kısmen veya tamamen isyan etmiş ve onun başkanlığındaki merkezî otoriteyi tanımayacaklarını bildirmişlerdi. Halife öncelikle isyancıları iknaya yönelik siyasî-diplomatik girişimler başlatmış, fakat bu girişimler sonuçsuz kalınca neticede askeri güç kullanmak ihtiyacı doğmuştur. Konumuzun sınırlarını aşmamak için Hz. Ebû Bekir'in isyancılarla mücadelesine değinmeyeceğiz.² Fakat bu mücadele sırasında onun dış politikasını şekillendirecek ya da belirleyecek bazı uygulamalarından alıntılara zaman zaman yer verilecektir. Öte yandan devletle bağlarını koparıp merkezî otoriteye karşı savaş ilan etmiş kabileleri müstakil birer siyasî birlik veya organizasyon olarak kabul ettiğimizi hatırlatmalıyız. Dolayısıyla onlarla devlet arasında cereyan eden ilişkilerde dış politikayı ilgilendiren hususları ele alarak, dönemimize ait uygulamaların hukukî ve ahlakî temellerini ortaya koymaya çalışacağız.

I. İlk Siyasî-Diplomatik Girişim

Yeni halifenin dış politikayı ilgilendiren ilk ve önemli kararlarından birisi, Üsâme Ordusu'nu sevk etmesidir. Aslında bu, bir bakıma Hz. Ebû Bekir'in almış olduğu bir karar değil, Hz. Peygamber'in (a.s.) kararının bir devamı niteliğindedir.³ Burada bizi ilgilendiren husus Rasûlüllâh'ın başlattığı ve fakat hastalığı sebebiyle tehire uğrayan bir devlet icraatını uygulamaya koymada Hz.Ebû Bekir'in gösterdiği azim ve kararlılıktır.

² Bu konuda geniş bilgi için bak. İsrâfil Balcı, “ Hz. Ebû Bekir Döneminde İç Siyaset ve İdare”, *O.M.Ü.İ.F.D.* Sayı, 11, Samsun, 1999, ss.185-215.

³ Bilindiği gibi Hz. Peygamber Bizans Kralı'na İslâm'a davet amacıyla bir elçi göndermiş ve elçi Bizans'a tabi Gassânîler tarafından öldürülmüştü. Rasûlüllâh katillerin ya cezalandırılmasını veya kendisine verilmesini talep etmiş, bu talep yerine getirilmeyince ardından Mûte savaşı patlak vermişti. Hz. Peygamber vefatına yakın bir zamanda hem Mûte savaşında şehit edilen komutan Zeyd b. Hârise'nin (öl. 7/629) öldürülmesine ve hem de Bizans'a misillemede bulunmak amacıyla Zeyd'in oğlu Üsâme komutasında bir ordu hazırlamakta iken vefat etmişti. Onun vefat etmesinden sonra ortaya çıkan belirsizlikte ordu dağılmıştı. Defin işleminin tamamlanması ve Hz. Ebû Bekir'in başkan seçilmesiyle mevcut kargaşa sona erdiği zaman, Rasûlüllâh'ın hazırlamakta olduğu ordunun akıbetinin ne olacağı giderek siyasî bir meseleye dönüşmeye başladı. Halkın ileri gelenlerinin hemen hepsi, isyan ve irtidât hadiseleri nedeniyle ülkenin içinde bulunduğu nazik durumu dikkate alarak ordunun gönderilmesine taraftar değildi. Bu konuda kendileri ile aynı kanaati paylaşmayan devlet başkanını ikna etmek için hayli çaba sarf ettiseler de, sonuçta halifenin dediği oldu. Bak. İbnu S'ad, *et-Tabâkâtü'l-Kübrâ*, Beyrut, t.y., II, 248-50; el-Vâkıdî, *Kitâbü'r-Ridde ve Nebezetün min Fütûhi'l-Irak*, nşr. M. Hamidullah, Paris, 1989, 31vd.; et-Taberî, *Târîhu'l-Umem ve'l-Mülûk*, Beyrut, t.y., III, 212vd.; el-Y'akubî, *Târîh*, Beyrut, 1960, II, 113; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi Târîh*, nşr. J. Tornberg, Beyrut, 1966, II, 336, es-Süyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, nşr. M.M. Abdulhamîd, Mısır, 1952, 74; Hamidullah, *İslam Peygamberi*, çev. S. Tuğ, İstanbul, 1993, I, 329 vd.; P. K. Hitti, *Siyasî Kültürel İslâm Tarihi*, çev. Salih Tuğ, İstanbul, 1980, I, 223-224.; Mustafa Fayda, “Hz. Ebû Bekir”, *DIA*, İstanbul, 1994, X, 103-104.

Müslümanların ekseriyeti Hz. Peygamber'in vefatından sonra dağılan ordunun tekrar gönderilmesini istemiyordu. Gerekçeleri ise isyan hadiseleri nedeniyle ülkenin içinde bulunduğu nazik durumdu. Ordunun gönderilmesiyle kendilerinin daha da zayıflayacaklarını ileri sürmekteydiler. Bu yüzden Hz. Ebû Bekir'e karşı çıkıyorlardı. O itiraz edenlere verdiği cevapla bu konuda ne derece kararlı olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir: (Rasûlüllâh'ı kast ederek) "onun bağladığı düğümü ben asla çözemem".⁴ Bu yaklaşım Hz. Peygamber'in dış politika ile ilgili kararlarının aynen devam ettirileceğinin bir işaretidir.⁵ Nitekim orduyu gönderirken, komutan Üsâme'ye "Sana Rasûlüllâh'ın emrinin dışında bir başka tavsiyede bulunmuyorum",⁶ sözü yukarıdaki kanaatimizi doğrulamaktadır. Öte yandan bu karar, "devlette devamlılığın esas olduğu" ilkesine bağlılığın bir yansıması olarak da algılanabilir. Halife, Üsâme'yi ordunun başına geçirdikten sonra ona yaptığı tavsiyelerde devletin dış politikada hangi esaslar üzerine hareket edeceğine dair ipucu olabilecek şu dikkat çekici hususlara değinmiştir:

*"Emanete hıyanet etmeyin. Ahde vefa gösterin. Ganimetlerden çalmayın. Ölümlerin ağız, burun ve kulak gibi organlarını kesmeyin. Çocukları, yaşlıları ve kadınları öldürmeyin. Hurma ağaçlarını kesip yakmayın. Ekin tarlalarını tahrip etmeyin. Yemek maksadının dışında deve, koyun gibi hiçbir hayvanı kesmeyin. Gittiğiniz yerlerde dünyadan el etek çekmiş manastırlarda sadece ibadetle meşgul olan birtakım insanlara rastlayacaksınız. Sakın onlara dokunmayın; onları kendilerini adadıkları şeyle baş başa bırakın. Yine kafalarının ortasını traş etmiş kenarlarını bırakıp sarık gibi sarmış insanlara da rastlayacaksınız; onları cezalandırınız. Haydi şimdi Allah'ın adıyla ilerleyiniz."*⁷

Bu talimatname gerek harp hukuku gerekse ahlakî prensipler açısından Hz. Ebû Bekir'in dış politikasıyla ilgili önemli mesajlar vermektedir. Belirtilen hususların bir diplomatik söylem olmaktan öte, tamamen iyi niyetlerle dile getirilen, savaş ya da barış zamanında, müslümanların yabancılarla olan münasebetlerindeki bakış açısını ortaya koyan bir yaklaşımın tezahürü olduğu göz ardı edilmemelidir. Bu sözler muhatabı aldatmaya yönelik sinsi bir diplomatik taktik de değildir. Aksine

⁴ Abbas Mahmud Akkad, *Hız. Ebû Bekir'in Şahsiyeti ve Dehası*, çev. Ali Özek, İstanbul, 1974, 188

⁵ Bu konu ile ilgili şu eserlere bakılabilir: Afzal Iqbal, *The Prophet's Diplomacy*, Delhi-İndia, 1984; Muhammed Hamidullah, *Foreign Relations of the Prophet Muhammad*, Hayderabad, 1985; M. Hamidullah, *Hız. Peygamber'in Altı Orijinal Diplomatik Mektubu*, çev. Mehmet Yazgan, İstanbul, 1990; Abidin Sönmez, *Rasûlüllâh'ın Diplomatik Münasebetleri*, İstanbul, 1984; Aynı Müellif, *Rasûlüllâh'ın İslâm'a Davet Mektupları*, İstanbul, 1984; Mehmet Ali Kapar, *Hız. Muhammed'in Müşriklerle Münasebetleri*, İstanbul, 1993; Osman Güner, *Rasûlüllâh'ın Ehl-i Kitapla Münasebetleri*, Ankara, 1997.

⁶ Et-Taberî, II, 213, III, 227; el-Y'akûbî, II, 127

⁷ İbnu'l-Esîr, II, 335; M. Hamidullah, *İslam'da Devlet İdaresi*, çev. Kemal Kuşçu, Ankara, 1963, 459; Muhammed Yusuf Kandehevî, *Hayatu's-Sahabe*, Basım y.y. 1968, I, 207.

tamamen müslümanların içinden gelerek yabancılara bakış açısını ortaya koyan tavrın söylem ve eylem noktasındaki tezahürüdür.

Dikkat edilecek olursa halife, bu konuşmasında birtakım hile ve entrikaya yönelik taktiksel bir uyarıda bulunmamıştır. Uluslararası hukuk normları ışığında değerlendirilmesi gereken bu konuşmada, askerlerin ahlakî prensiplere bağlı kalmaları, haddi aşmamaları, söylem ve eylemlerinin çelişmemesi, halkın kutsal değerlerine saygı göstermeleri gibi hususların hatırlatılması, o günkü müslümanların insan hak ve hürriyetlerine, halkın kutsal değerlerine verdiği önemi, hukûkî ve ahlakî prensiplere bağlı kalma noktasında ulaştıkları seviyeyi ortaya koyması bakımından oldukça dikkat çekicidir. Bu itibarla onun dış politikasını belirleyen en önemli hususların doğruluk, hukûkîlik ve ahlakîlik olduğunu söyleyebiliriz. Yine bu bakış açısı Hz.Ebû Bekir'in temelde barış ilkesine riayeti esas alan, hasmane ilişkiler yerine dostane ilişkiler sürdürmeyi hedefleyen, hile ve entrikadan uzak bir dış politika izlemeye hedeflediğinin göstergesidir. Ayrıca bu prensiplerin özellikle ortaçağdan günümüze kadar Avrupa'da gelişen ve şekillenen diplomasinin hile, entrika, iki yüzlülük ve aldatmaya dayanan yönüyle⁸ karşılaştırıldığında ortada ciddi farkların olduğunu ve müslümanların çok öncelerden bu hususta ulaştıkları noktayı göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Öte yandan müslümanların titizlikle riayet ettikleri bu ilkelerin, günümüz dünya uluslarının birbirleriyle ilişkilerinde en çok ihtiyaç duydukları hususlar olduğu ortadadır.

Hz. Ebû Bekir'in dış politikasını belirleyen ve şekillendiren ikinci husus, devlete isyan eden kabilelere karşı izlediği siyaset ve stratejidir. O, Arabistan'ın her tarafında isyan sesleri yükseldiği sırada, merkezî otoriteye isyan girişimine hemen askerî müdahale ile karşılık verme yoluna gitmemiştir. Taberî, onun öncelikle isyan eden tüm kabilelere uyarıcı yazılar gönderdiğini ve onları elçileri vasıtasıyla ısrarla iknaya çalıştığını belirtir.⁹ Bir başka ifade ile komutanlar gidecekleri isyan bölgelerine gönderilmeden önce, halife söz konusu yerlere öncelikle elçiler göndermiş ve isyancı kabileleri ikna etmeye çalışmıştır.¹⁰ Bu bağlamda halifenin özellikle Enes b. Mâlik (öl. 93/711-2),¹¹ Ebû Zerr el-Gifârî (öl. 32/635), Ammâr b. Yâsir (öl. 37/637) ve

⁸ Niccola di Bernardo Machiavelli, *Hükümdar*, çev. Yusuf Adil Egeli, Ankara, 1955, 62 vd.; Harold Nicolson, *The Evolution of Diplomatic Method*, London, 1954, 46 vd.; Hüner Tuncer, *Eski ve Yeni Diplomasi*, Ankara, 1995, 24 vd.; Kemal Beydilli, "Dış Politika ve Siyasî Ahlâk" *İlmi Araştırmalar*7, *Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri*, İstanbul, 1999, ss. 47-56.

⁹ Et-Taberî, III, 226 vd.; İbnu'l-Esîr, II, 346

¹⁰ Et-Taberî, III, 227.

¹¹ El-Vakîdî, *Futûhu's-Şâm*, Mısır, 1935, 2; Hamidullah, *el-Vesâiku's-Siyâsiyye li'l-Ahdi'n-Nebeviyye ve'l-Hilâfeti'r-Râside*, Beyrut, 1985, 396.

Adî b. Hatem (öl. 67/686)¹² gibi, toplumda hatırı sayılır nüfuzlu şahıslardan faydalanması dikkat çekicidir.

Tüm bu girişimlerden sonra şayet bir sonuç alınmamışsa, halife komutanlarına uymaları gereken kuralları bildiren bir yazılı talimatname vermiş ve onları isyan bölgelerine göndermiştir. Bu talimatnamede o komutanlarına özetle şu kuralları hatırlatmıştır:¹³ Gittiğiniz yöre halkıyla önceden görüşmeler yapınız. Onların sorunlarını dinleyiniz. Onları ikna etmeyi deneyiniz ve isyandan vazgeçirmeye çalışınız. Uyarınızı dinleyenlere herhangi bir zarar vermeyiniz ve onlara yardımda bulununuz. Bu girişimlerden sonra davetinizi kabul etmeyip isyanda direnenlere karşı askerî güç kullanınız.

Komutalar gittikleri her yerde kendilerine verilen bu emirlere titizlikle riayet etmişler ve öncelikle diplomatik görüşmeler yaparak isyancı halkı ikna etmeye çalışmışlardır. Daha sonra bu ilkeler yabancılarla olan ilişkilerin esaslarını oluşturmuştur. Bu itibarla komutanların halifeye, fethettikleri yerleri hangi esaslara göre aldıklarını, halka ne gibi muamelede bulduklarını bildiren yazılı raporlar göndermeleri dikkat çekicidir. Örneğin, Hîre'yi fethettiği zaman Hâlid b. Velîd'in halifeye, bu yönde gönderdiği detaylı bir açıklama¹⁴ yukarıda ileri sürdüğümüz düşüncemizi doğrulamak için yeterli bir örnektir. Anlaşıldığı kadarıyla bu dönemde diplomatik girişimler denenip sonuçsuz kaldıktan sonra, isyancılara karşı askerî güç kullanma zorunluluğu doğmuş ve savaşılmıştır.

Müslümanlar bu prensiplere sadece isyancı Araplar ile mücadeleleri sırasında riayet etmemişlerdir. Aynı zamanda bu hususlar yabancılarla olan ilişkilerin esasını oluşturmuştur. Bu yüzden onların Arabistan sınırları dışına çıkmalarındaki asıl hedefleri savaşmak değil, Mustafa Zeki Terzi'nin ifadesiyle "İslâm'ın yayılma özgürlüğünü korumak ve İslâm topraklarını dış saldırılardan muhafaza etmektir."¹⁵ Bu itibarla müslümanlar hiçbir zaman ilk saldıran ve düşmanlığı ilk başlatan taraf olmamışlar, mecbur kaldıklarında savaşa en son çare olarak başvurmuşlardır.¹⁶ Bir başka ifade ile tüm diplomatik girişimler sonuçsuz kaldıktan sonra askerî güç kullanma zorunluluğu doğmuştur.

Bunların yanında diğer komutanlara da düşmanla karşılaşıldığında yaşlıları, kadınları ve çocukları öldürmemeleri, ahde vefa göstermeleri, yaptıkları anlaşmaları ihlal etmemeleri, ibadethanelere ve ibadet edenlere

¹² Et-Taberî, III, 227; İbnü'l-Esîr, II, 346; Mevlana Şibli, *İslâm Tarihi, Asr-ı Saadet*, çev. Ömer Rıza, İstanbul, 1921, VI, 80.

¹³ Geniş bilgi için bak. Et-Taberî, III, 227.

¹⁴ Ebû Yûsuf, *Kitâbu'l-Harâc*, Kahire, 1396,155; el-Belâzürî, 245; çev. 348; Mustafa Fayda, *Hz. Ömer Döneminde Gayr-i Müslimler*, İstanbul, 1989, 126 vd.

¹⁵ Mustafa Zeki Terzi, *Hz. Peygamber ve Hulefâ-i Râşidîn Döneminde Askerî Teşkilât*, Samsun, 1990, 17.

¹⁶ Terzi, 17.

dokunmamaları gibi hususların ısrarla hatırlatılması halifenin bu noktadaki hassasiyetlerini ortaya koyması bakımından dikkat çekicidir.¹⁷

II. Elçilere Karşı Muamele

Devletlerarası ilişkilerde hükümetlerin oluşturduğu politikaları uygulayan ve kendi ülkesini yabancı devletler nezdinde temsil eden elçiler¹⁸ ile ilgili İslâm öncesi ve sonrası Arap kültüründe köklü bir geçmişin olduğu söylenebilir.¹⁹

Özellikle İslâm'dan sonra, müslüman Araplar elçiye büyük önem vermişlerdir. Elçinin masumiyeti vazgeçilmez bir ilke olarak telakki edilmiştir. Bunun ilk örneklerini Hz. Peygamber döneminde görebiliriz. O yabancı elçileri karşılamada en ufak bir kusur etmemeye özen göstermiş, onların hal-hatırını sormuş, çeşitli ikramlarda bulunmuştur. Etrafindakilere elçileri karşılarken daha düzgün ve temiz giyinmelerini nasihat etmiş, gelen elçilerle uzun uzun sohbetler yapmıştır. Elçiler yurtlarına dönecekleri zaman onlara çeşitli hediyeler vermiş ve ülke sınırlarını terk edinceye kadar can güvenliklerini devletin garantisi altına almıştır.²⁰ Yabancı elçiler en hoş gitmeyecek bir teklifte bulunsalar bile onlara müdahale edilmemiş, sözlü ya da fiili hiçbir saldırıya maruz bırakılmamışlardır. Bu itibarla kendisiyle peygamberliğini paylaşmasını teklif eden yalancı peygamber Müseylime'nin elçilerine Hz. Peygamber'in "şayet elçi olmasaydınız sizi öldürtürdüm"²¹ sözü oldukça dikkat çekicidir.

Elçi dokunulmazlığına gösterilen hassasiyetin en bariz örneğini isyancı kabile temsilcilerinin başkent Medîne'ye geldiklerinde devletin onlara karşı yaklaşımlarından anlamak mümkündür. Hatırlanacağı gibi isyan eden kabileler devlete vergi ödemeyeceklerini, buna mukabil diğer dini ibadetlerini yapacaklarını, bu isteklerinin kabul edilmesi durumunda devletle aralarında sorunlarının olmayacağını belirtmek üzere, Medine'ye temsilciler göndermişlerdir.²² Gelen elçiler, bazı sahabelerin evlerinde ve devlete ait misafirhanede ağırlanmışlar ve ertesi gün halifenin huzuruna çıkarak taleplerini bildirmişlerdir. Halife onları gayet serin kanlılıkla dinlemiş

¹⁷ El-Vâkıdî, *Fütûhu's-Şâm*, I, 4; Krş. Mâlik b. Enes, *Muvatta*, çev. Ahmet M. Büyükçınar, Cihâd, 3/10, I, 566; Kandehlevî, I, 207 vd.

¹⁸ Süleymân er-Rahîlî, *es-Sifârâtü'l-İslâmiyye ile'd-Devleti'l-Bizantıyye*, Riyâd, 1414, 21-23; Ömer Kemâl Tefvik, *ed-Diplômâsiyyetü'l-İslâmiyye*, İskenderiye, 1986, 118-9.

¹⁹ Muhammed Nâdırü'l-Atâr, *Adâbü'l-Likâye fi Hayâti'd-Diplômâsi ve Usûliha fi'l-Turâsi'l-İslâmî*, Riyâd, t.y., 22 vd.; Mehmed İpşirli, "Elçi", *DIA*, İstanbul, 1995, XI, 3-4.

²⁰ İbnu S'ad, I, 323; İbnu'l-Esîr, I, 168; Adnân el-Bekrî, *el-Alâkâtü'd-Devliyye ve'l-Konsilye*, Beyrut, 1989, 28 vd.; Afzal İqbal, "Diplomacy In Islam", *Urvetü'l-Vüskâ*, no: 52-53, Geneva-Switzerland, 1993-94/1413, 18 vd.; İpşirli, 3-5.

²¹ Ebû Davûd, *es-Sünen*, 9/166, (III, 191), nr:2761; el-Kilâî, *el-Hilâfetu'r-Râside ve'l-Butûletu'l-Hâlîde fi Hurûbi'r-Ridde*, nşr. Ahmed Ğanm, Kahire, 1979, 102.

²² Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-Emvâl*, Kahire, 1975, 254 vd.; el-Vâkıdî, *Ridde*, 19 vd.; et-Taberî, III, 222; İbnu Kuteybe, *el-İmâme*, I, 22; ez-Zehabî, *Târihu'l-İslâm ve Vefâyâtu Meşâhiri'l-A'lâm (Ahdu'l-Hulefâ)*, nşr. Abdusselâm et-Tedmurî, Beyrut, 1987, 32; es-Süyûtî, 73.

sözlerini tamamlamalarından, sonra söze başlayan halife bu tekliflerinin kesinlikle kabul edilemez olduğunu, isyancıların devletle pazarlığa kalkışmalarına müsaade edemeyeceğini, devlete itaatin dışında kendileriyle hiçbir anlaşmanın söz konusu olamayacağını ve devletle savaş yapıp yapmama konusunda serbest olduklarını belirtmiştir. Bunların kabul edilmemesi durumunda bir gün içinde derhal Medine'yi terk etmeleri gerektiğini, aksi halde elçilik sıfatlarını kaybedeceklerini ve devletin onlara can güvenliği garantisini tanımayacağını söylemesi üzerine, elçiler derhal başkenti terk etmişlerdir.²³

Dikkat edilecek olursa, gelen delegeler devlete isyan etmiş kabilelerin temsilcileridir. Fakat onlar elçi sıfatı taşıdıklarından Medine'de resmî konuk olarak misafir edilmişlerdir. Bu noktada devletle pazarlığa oturan isyancıların temsilcilerinin can güvenliklerine bir zarar verilmediği gibi, sözlü ya da fiili hiçbir saldırıya da maruz kalmamışlardır.

Elçilere karşı bu yaklaşım sadece devlet başkanının bir tutumu değildir. Aynı şekilde diğer devlet görevlilerinin de benzer uygulamalarda bulduklarını söylemek mümkündür. Nitekim Kinde kabilesinin isyancı ele başlarından Eş'as b. Kays (öl. 40/661) gönderilen İkrime b. Ebî Cehl (öl.13/634) Eş'as ve taraftarlarını kalede muhasara etmiş, kurtulamayacağını anlayınca Eş'as kendisi ve yakınları adına eman talebinde bulunmak zorunda kalmıştı. Onun isteği kabul edilerek kendisiyle görüşme yapılmıştır. Eş'as isyancıların elebaşı olmasına rağmen elçi sıfatıyla görüşmelere katıldığı için kendisine hiçbir zarar verilmediği gibi, herhangi bir saldırı veya hakarete de maruz bırakılmamıştır.²⁴ Bunlara ilaveten halife, komutanlarına yabancı elçilere iyi davranmalarını, düşman elçilerinin huzurlarına geldiklerinde onlara ikramlarda bulunmalarını, onların hal ve hatırlarını sormalarını ısrarla hatırlatmıştır.²⁵ Buna mukabil yabancı elçilerin devletin sırlarını ve ordunun zayıf noktalarını öğrenip kendi komutanlarına bilgi sızdırmalarını önlemek amacıyla, onların karargâhta fazla tutulmamasını ve askerlerle konuşturulmamasını özellikle belirtmeyi de ihmal etmemiştir.²⁶ Elçinin masumiyeti ve elçilerin korunmasıyla ilgili İslâm Tarihi'ndeki bu tür yaklaşımlar, daha sonraki dönemler için vazgeçilmez bir devlet geleneği

²³ Ebû Ubeyd, 254-255; et-Taberî, III, 230; İbnu Hubeys, *Gazâvâtu İbnu Hubeys*, nşr. Süheyl Zekkâr, Beyrut, 1992, I, 46-47; el-Kilâî, 90-91; Cemal Abdülhâdî Muhammed Mes'ûd-Vefâ Muhammed Rif'at Cum'a, *İstihlâfu Ebî Bekr (r.a)*, Dâru'l-Vefâ, 1989, 181; Bahriye Üçok, *İslâm'dan Dönerler ve Yalancı Peygamberler*, Ankara, 1967, 56.

²⁴ El-Vâkıdî, *Ridde*, 114; Hamidullah, *İslâm'da Devlet İdaresi*, 240; Hamidullah, *Vesâik*, 355 vd.

²⁵ Mâlik b. Enes, I, 566; el-Vâkıdî, *Fütûhu's-Şâm*, I, 4; İbnu Kuteybe, *Uyûnu'l-Ahbâr* Kahire, 1925, I, 108-109; İbnu Abdi Rabbih, *Kitâbü'l-İkdi'l-Ferîd*, nşr. Ahmed Emîn ve diğ., Kahire, 1926, I, 129; İbnu'l-Esîr, II, 404.

²⁶ Mâlik b. Enes, I, 566; el-Vâkıdî, *Fütûhu's-Şâm*, I, 4; İbnu Abdi Rabbih, I, 129; Mes'ûdî, *Murûcu'z-Zeheb ve'l-Me'adinu'l-Cevher*, nşr. M. Muhuddîn Abdulhamid, Mısır, 1964, II, 309; İbnu'l-Esîr, II, 404; Ahmed Zekî Safvet, *Cemheretu Hutabi'l-Arab, Fî 'Usûri'l-Arabiyyeti'z-Zâhire*, Mısır, 1962, I, 187.

olmuş ve bu husus İslâm hukukçuları tarafından ele alınarak bu konuda bir çok hukûkî prensipler ortaya konmuştur.²⁷

III. Anlaşmalara Bağlılık

Hız. Ebû Bekir döneminde gerek Arap kabileleri ve gerekse komşu devlet temsilcileriyle bir çok siyasî-diplomatik anlaşmalar yapılmıştır.²⁸ Burada değinmek istediğimiz husus, yapılan anlaşmaların nitelik ve niceliğinden ziyade, bunların siyasî-diplomatik yönü ile hukukî ve ahlakî boyutudur. Yapılan anlaşmalara ve taahhüt edilen hükümlere bağlı kalınıp kalınmaması, hadisenin hukukî yönünü ilgilendirdiği gibi, ahlakî boyutunu da ortaya koymaktadır. İşaret ettiğimiz bu hususları açıklayacak yeterli malzemenin kaynaklarda olduğunu söyleyebiliriz. Bu dönemde gerek halife ve gerekse bürokratlar tarafından imzalanan bir çok anlaşma bulunmaktadır.²⁹

Yapılan anlaşmalarda yer alan hususlara devletin ciddiyle sadık kalmaya çalışması dikkat çekicidir. Bunun için devlet belli kişilere anlaşma yapma yetkisi vermiş, bu kişilerin yaptığı anlaşmaları bağlayıcı kabul etmiş, yetki verilmeyen kişilerin anlaşmalarını geçersiz saymıştır. Bu yüzden İran'a karşı mücadele eden Müsennâ ile yetki yarışı içine giren ve bu konuda halifeden görev talebinde bulunan Mez'ûr b. Adî isimli şahsın isteğinin halife tarafından reddedilmesine şaşmamak gerekir. Halife sadece Mez'ûr'un talebini reddetmekle kalmamış, onun isteğinin kabul edilmediğine dair Müsennâ'ya yazılı bir açıklama göndermiş ve kendisinin tek yetkili olduğunu bildirmiştir.³⁰

Taberî, Hız. Ebû Bekir döneminde yapılan anlaşmalarla ilgili şu dikkat çekici bilgileri verir: Rasûlullâh henüz hayatta iken peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkan ve umduğunu bulamayınca da isyan bayrağını çeken Müseylime, devleti tehdit edecek boyutta ciddi bir askerî güç ve siyasî nüfûz elde etmişti. Onun isyanını bastırmakla Hâlid b. Velîd görevlendirildi. Çetin bir savaştan sonra Müseylime öldürüldü ve isyan sona erdi. Fakat Benû Hanîfe'den daha önce esir edilerek Hâlid'in yanında bulunan Mücâ'a adlı bir şahıs, halkının daha fazla eziyet çekmemesi için bir plan hazırladı. Buna göre Mücâ'a, Hâlid'e gelerek Benû Hanîfe'nin asıl gücünün kale içinde bulunduğunu, onlarla sulh yapılmadığı takdirde, İslâm ordusunun zor duruma düşebileceğini iddia etti ve arzu edilirse kendisinin kavmini barış yapmaya ikna edebileceğini belirtti. Savaştan yeterince yorgun ve bitkin düşen ordunun durumunu dikkate

²⁷ Bak. M. Cherif Bassiouni, "Protection of Diplomats Under Islamic Law", *The American Journal of International Law*, vol. 74/3, (1980), ss. 609-663; Ahmet Yaman, *İslâm Hukukunda Uluslararası İlişkiler*, Ankara, 1998, 211 vd.

²⁸ Hız. Ebû Bekir zamanında yapılan anlaşmalardan bir kısmı için bak. et-Taberî, III, 253; Hamidullah, *Vesâik*, 159.

²⁹ İbnu S'ad, I, 358; Ebû Yûsuf, 79, 155, 158; Ebû Ubeyd, 246, 267; et-Taberî, III, 253, 256, IV, 14, 46; el-Y'akûbî, II, 134; İbnu'l-Esîr, II, 375; Kandehlevî, I, 208; Hamidullah, *Vesâik*, 159, 191, 371, 374, 379 vd.; Muhammed Hudârî Bek, *Muhâdarât Târîhu'l-İslâmiyye*, Mısır, t.y. I, 279; Mustafa Fayda, *Hız. Ömer Zamanında Gayr-i Müslimler*, 128 vd.

³⁰ Hamidullah, *Vesâik*, 371.

alan Hâlid, Mücâ'a'nın teklifini kabul etti. Mücâ'a sözde barış görüşmelerinde bulunmak ve halkı ikna etmek amacıyla kavminin sığındığı kaleye gidip buradaki kadın-erkek, yaşlı-genç herkesin silahlanarak kale surlarına çıkmasını söyledi. Bu şekilde kalabalık görünerek müslümanların gözünün korkutulacağını ve böylece taleplerinin daha kolay kabul edileceğini belirtti. Plan gerçekleştirildikten sonra durumu gören Hâlid, Benû Hanîfe ile anlaşma imzalamanın daha uygun bir iş olduğuna karar verdi. Yapılan anlaşma gereği,³¹ halkın serbest bırakılacağı taahhüt edildi. Kale kapıları açıldığı zaman gerçek ortaya çıktı. Fakat anlaşma gereği onlara hiçbir zarar verilmedi.³²

Benû Hanîfe ile yapılan çetin savaş neticesinde pek çok müslüman öldürülmüştü. Hatta savaş duyulduğunda Medîne'de gözyaşı dökmeyen neredeyse hiçbir evin kalmadığı söylenir.³³ Devleti bu derece uğraştıran ve sıkıntıya sokan Hanife Oğulları hakkında Hz. Ebû Bekir, Seleme b. Sellâm b. Vakş ile bir yazı gönderip onlardan eli silah tutan herkesin cezalandırılmasını istedi. Mektup Hâlid'e ulaştığı zaman anlaşma imzalandığı için verilen taahhüt gereği emir yerine getirilemedi ve geçersiz sayıldı.³⁴ Bu konu ordu karargâhında uzun süre tartışma konusu oldu. Bir kısım müslümanlar halifenin emrinin yerine getirilmesi gerektiğini savunurken, bir kısmı da anlaşma yapıldığını ileri sürerek kararın uygulanmamasını savundu. Neticede Hâlid verilen emri yerine getirmede ve halifeye bu konuda açıklayıcı bir yazıyı gönderdi. *Halife, Hâlid'in ileri sürdüğü gerekçeyi kabul etti ve kararını uygulamayan komutanına hiçbir olumsuz tepki göstermedi.*³⁵ *Bu aynı zamanda anlaşmanın geçerli sayıldığıının bir tezahürüdür. Hatta Hz. Ebû Bekir, Hâlid'e ikinci bir yazı göndererek anlaşmaya bağlı kalmasını, taahhüt ettiği hükümleri yerine getirmesini ve bunun aksine bir yanlış davranışta bulunup halkı mağdur etmemesini bildirdi.*³⁶

Hz. Ebû Bekir döneminde İran'a bağlı bir sömürge iken Hâlid tarafından devletin sınırlarına dahil edilen Hîre (Eski Lahmi Krallığı) ile yapılan diplomatik görüşmeler neticesinde bölge halkı cizye ödemeyi kabul etmiş ve savaşı teslim olmuştu. Hâlid'in başarılı diplomasisi sayesinde savaşı ele geçen Hîre ile bir anlaşma akdedilmişti.³⁷ Anlaşmanın ardından Hâlid, müjdeli haberi vermek üzere Medine'ye bir yazı gönderdi. Yazıda

³¹ Et-Taberî, III, 253; Krş. el-Vâkıdî, *Ridde*, 77; el-Belâzürî, 98; çev. 130-131; el-Y'akubî, II, 130.

³² El-Vâkıdî, *Ridde*, 77; el-Belâzürî, 98 vd.; çev. 130-131; et-Taberî, III, 252-53; el-Kilâî, 155 vd.; Hamidullah, *Vesâik*, 159.

³³ Et-Taberî, III, 253.

³⁴ İbnu Hubeyş, I, 91 vd.; el-Kilâî, 159-175.

³⁵ İbnu Hubeyş, I, 91.

³⁶ El-Vâkıdî, *Ridde*, 78 vd.; İbnu A'sem, *Kitâbu'l-Futûh*, Beyrut, t.y. I, 41; Hamidullah, *Vesâik*, 351.

³⁷ Bu anlaşma hakkında bak. Ebû Yûsuf, 155 vd.; et-Taberî, IV, 14; Hamidullah, *Vesâik*, 379 vd.; Fayda, *Hz. Ömer Zamanında Gayri Müslimler*, 128 vd.

Hâlid, Hîre'yi hangi şartlar altında fethettiğine, yapılan anlaşmanın içeriğine dair ayrıntılı açıklamada bulunup halifeyi bilgilendirdikten sonra, sözlerine şöyle devam etmiştir: “*Erkek nüfusun oranını saydım. Yedi bin kişi çıktı. Bunlardan bin kişinin aciz (yani cizye ödeyemeyecek) durumda olduğunu tespit ettim. Onları cizye ödemekle yükümlü olanların sayısından çıkardım ve muaf tuttum. Geriye altı bin kişi kaldı. Bu altı bin kişiye yıllık altmış bin³⁸ dirhem cizye ödemelerini şart koştum ve anlaşma imzaladım.*”³⁹

Taberî'nin verdiği bilgilere göre Hâlid, Hîre halkının halifeye takdim edilmek üzere verdiği hediyeleri Umeyr b. Sa'd ile Medine'ye göndermişti. Fakat halife bu hediyeleri kabul etmedi ve miktarını tespit ettirdi. Sora Hâlid'e bir talimatnâme göndererek belirlenen rakamın, Hîreliler'in ödeyeceği vergiden düşülmesini emretti.⁴⁰

Halifenin bu tutumu müslümanların gayr-i müslimlerin sosyal güvenliklerine, insan hak ve hürriyetlerine ne derece önem verdiğini göstermesi bakımından oldukça dikkat çekicidir. Bu dikkate şayan karar her şeyden önce o dönem müslümanlarının yabancılarla ilişkilerinde hangi esaslar üzere hareket ettiklerini, bu noktada eriştikleri ahlakî seviyeyi göstermesi bakımından da ayrı bir önem arz etmektedir.

IV. Farslar (İran) ile İlişkiler

Hız. Ebû Bekir devlet başkanı olduğu zaman Araplar ile İranlılar arasında irili ufaklı kısmî sınır çatışmaları devam ediyordu. İran İmparatorluğu ile Medîne hükümeti arasında Hîre, Bekr b. Vâil, Benû Tağlib, Bahreyn ve Ummân gibi bu ülkeye tabî Arap emirlikleri bulunuyordu.⁴¹ Bu emirliklerle uzun yıllar devam eden problemsiz ilişkiler, m. VII. asrın başlarında çıkan Zû Kâr Savaşı ile bozulmuştur. Bu savaşta yenilgiye uğrayan İranlılar, bölgede etkin bir rol oynayan Bekr b. Vâil kabilesini bulunduğu topraklardan sürüp çıkarmak için sürekli rahatsız etmeye başlamıştır. Farslar'ın saldırılarına, bu kabilenin güçlü sopu Benû Şeybânlar, Müsennâ b. Hârise önderliğinde örgütlenerek karşı koymaktaydı. Hatta ciddi sayılabilecek bazı başarılar bile elde etmişlerdi.⁴²

İran sınırında bu gelişmeler yaşanırken Hız. Ebû Bekir iç isyanları bastırmakla meşguldü. Bir bakıma burada kendi kontrolünün dışında hadiseler cereyan etmekteydi. Halife bölgedeki gelişmelerden haberdar edilince, bu gelişmelerin baş aktörlerinden olan Müsennâ b. Hârise'yi yakından tanımak istemiş ve hakkında bilgi edinmeye çalışmıştır. Müsennâ'yı tanıyan Kays b. Asım onunla ilgili halifeye şu açıklamada bulunmuştur: “*Bu adam ismi*

³⁸ Ayrıntılı bilgi için bak. Mustafa Fayda, *Hız. Ömer Döneminde Gayri Müslimler*, 127 vd.

³⁹ Ebû Yûsuf, 155.

⁴⁰ Ebû Yûsuf, 59; et-Taberî, IV, 13, 18; İbnü'l-Esîr, II, 360; et-Taberî gönderilen şahsın ‘Uzeyl el-Kâhilî olabileceğini de belirtiyor, bak. Taberî, IV, 13

⁴¹ Ebû Ubeyd, 35; Yâkût, II, 328.

⁴² Ed-Dîneverî, *Ahbâru't-Tivâl*, nşr. Abdülmünîm Amr, Kahire, 1960, 111; Julius Wellhausen, *İslâm'ın En Eski Tarihine Giriş*, çev. Fikret İşıltan, İstanbul, 1960, 33.

duyulmamış, nesebi bilinmeyen ve evi alçak birisi değildir. O, Müsennâ b. Hârîse eş-Şeybanî'dir."⁴³

Bu olumlu sözlerden sonra halife, onu Medine'ye davet etmiştir. Yapılan görüşmede Müsennâ bölgedeki mücadelesi hakkında olup bitenleri anlatmış ve kendisinin buraya resmen görevlendirilmesini istemiştir. Bu talep üzerine Müsennâ bölgeye Medîne hükümetinin resmî temsilcisi sıfatıyla atanmıştır. Bu atamadan sonra gücünü daha da artıran Müsennâ yurduna döndüğünde kaldığı yerden işlerine devam etmiş, zaman zaman gelişmeler hakkında halifeye raporlar göndermiş ve gerektiğinde Medîne'den yardım talep etmiştir.⁴⁴ Onun yardım talebi doğrultusunda ünlü komutan Hâlid b. Velîd bölgeye gönderilmiştir. İnan ile siyasî diplomatik ilişkilerde önemli bir dönemin başladığının ciddi bir adımı olan bu karar, halife tarafından Hâlid'e şu yazılı talimatla bildirilmiştir: "Ey Velîd'in oğlu... Müsennâ b. Hârîse'ye yardımcı olman amacıyla Irak topraklarına senin gitmenin uygun olacağına karar verdim. Farslar'a karşı devam eden savaşta ona yardımcı olmanı istiyorum. İkinci bir emrim gelinceye kadar gideceğin bölgeden ayrılmaman uygun olur. Yazımı okuduktan sonra Allah'ın yardımıyla derhal yola çık".⁴⁵

Hız. Peygamber'in Farslar'a karşı yaklaşımının, Hız. Ebû Bekir dönemindeki bu devlete karşı yürütülen dış politikada önemli bir belirleyici unsur olduğu söylenebilir. Bilindiği gibi Hız. Peygamber, elçisi Abdullah b. Huzâfe es-Sehmî aracılığı ile İnan İmparatoru'na İslâm'a davet mektubu göndermiştir. Elçi huzura kabul edilip mektubu takdim ettiği zaman, yapılan daveti kendi imparatorluk şanını küçük düşürücü bir davranış olarak değerlendiren Kisra, yazının tamamının okunmasına müsaade etmeden mektubu alıp kendi elleri ile parçalamıştır. Bununla da yetinmeyen Kisra, müslüman elçiyi diplomatik teamül ve kurallara aykırı bir şekilde huzurundan kovmuş ve elçiye hakaretler savurmuştur. Onun bu yakışsız davranışı Hız. Muhammed'e (a.s.) ulaştığı zaman, tepkisini "Allah da onun hükümdarlığını parçalasın" sözleriyle dile getirmiştir. Bu olaydan sonra Farslar ile gerçekleştirilmesi düşünülen siyasî diplomatik ilişkiler henüz başlangıçtan itibaren olumsuz bir şekilde gelişmiş ve bu durum Hız. Ebû Bekir dönemine kadar yansımıştır. Bu dönemde İnan'a karşı izlenecek siyaset bir anlamda, Hız. Peygamber'in "Bir gün Kisralar'ın hazinelerinin müslümanların eline geçeceği"⁴⁶ yönünde çizmiş olduğu hedefle özetlenebilir. Bunun yanında

⁴³ El-Vâkıdî, *Ridde*, 126; el-Belâzürî, 242 vd.; çev. 344; İbnu A'sem, I, 89 vd.; Wellhausen, 33; Mustafa Fayda, *Halid Bin Velid*, İstanbul, 1990, 317.

⁴⁴ El-Vâkıdî, *Ridde*, 127; Ed-Dîneverî, 111; İbnu Hubeyş, II, 384; İbnu'l-Esîr, II, 384; Hamidullah, *Vesâik*, 371.

⁴⁵ El-Vâkıdî, *Ridde*, 128; el-Beyhâkî, *Kitâbü's-Süneni'l-Kübrâ*, Haydarabad-Dekkan, 1344, IX, 179; İbnu A'sem, I, 91; Hamidullah, *Vesâik*, 375.

⁴⁶ İbnu Sa'd, I, 259-60; Serahsî, *Şerhu Kitâbi's-Siyeri'l-Kebîr*, nşr. Salâhuddîn Munecçid, Matbaatu Şirketi'l-İlâneti's-Şarkıyye, 1971, I, 47; el-Y'akubî, II, 77; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 357-63.

müslümanların kendilerini tebliğ vazifesiyle yükümlü hissetmeleri, bir başka belirleyici unsur olarak değerlendirilebilir.

Hız. Peygamber'in İran melikini İslâm'a davet etmesi ile başlayıp, teklifin diplomatik usul ve teamüllere aykırı bir şekilde reddedilmesi ve elçisinin hakarete uğramasıyla bozulan ilişkiler,⁴⁷ Hız. Ebû Bekir'in başkan olduğu dönemde giderek artan bir problem haline gelmiştir. Hîre, Bahreyn, Umman gibi tabi emirliklerin Medîne hükümetinin eline geçmesi ve ardından da güneydeki sömürgesi Yemen'in de kaybedilmesi bu ülke ile olan siyasi diplomatik ilişkilerin gerginleşmesi için yeterli sebebi.⁴⁸

İran İmparatorluğu, sömürgelerinin bir bir müslümanların eline geçmesi ile kaybettiği prestijini kurtarmak amacıyla, Araplar'a karşı kin ve düşmanlığını giderek artırmıştır. İleride Medîne'yi olumsuz yönde etkileyecek Farslar'ın bu tutumu üzerine, halife iç savaştan başarı ile çıktıktan sonra, orduyu derhal bu topraklara sevk etme gereğini duymuş ve ilk etapta sınır güvenliğini sağlamayı amaçlamıştır. Bu amaç gerçekleştirildikten sonra, gönderilen ordu bölgede kendine düşen görevi yerine getirmiş olacak ve bir başka önemli bölge olan Suriye topraklarına kaydırılacaktı. Fakat bu, Sevad bölgesinin gözden çıkarıldığı anlamına gelmemekteydi. Zira bölge yine başarılı komutan Müsennâ b. Hârise'nin idaresine bırakılmış ve sürekli Medîne'den desteklenmiştir. Ölüm döşeğindeyken bile Hız. Ebû Bekir'in yerine geçecek olan Hız.Ömer'e bu bölgeyi ihmal etmemesini ve derhal buraya ordu göndermesini ısrarla vasiyyet etmesi buraya verilen önemin açık tezahürüdür.⁴⁹

Hız. Peygamber zamanından beri giderek bozulan ve fiili olarak çatışmanın devam ettiği bir dönemde sürdürülen İran ile ilişkilerin temel hareket noktalarından birisinin dini tebliğ olduğu söylenebilir.⁵⁰ Nitekim Hâlid b. Velîd'in Irak'a gitmek üzere yola çıktığı zaman Hürmüzan'a gönderdiği mektup bir anlamda bunu doğrulamaktadır. Hâlid Kisra'ya gönderdiği mektupta şu ifadelerle yer vermiştir:⁵¹ “ Müslüman ol kurtul; ya da kendin ve tebaan adına cizye ödemeye razı ol. Şayet bu tekliflerden birini kabul etmezsen, bundan sonra gelişecek olaylardan biz sorumlu değiliz. Şunu da hatırlatayım ki, sizin hayatı sevdiğiniz kadar ölmeyi arzulayan bir ordu ile üzerinize geliyorum”.

Kaynaklar Hâlid b. Velîd'in bu ülkenin sıkı müttefiği olan Hîre Krallığını fethettikten sonra İran'lı asilzadelere ve toprak ağalarına hitaben şu yazıyı gönderdiğinden bahsetmektedir: “...Selâm kurtuluşa erenlere olsun. Bir olan Allah'a hamd ederim. Muhammed onun kulu ve elçisidir. Çalışmalarınızı

⁴⁷ İbnu Sa'd, I, 259-60; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 357-63.

⁴⁸ Et-Taberî, III, 213; el-Y'akubî, II, 77; İbnu'l-Esîr, II, 33; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 360, 413; Mustafa Fayda, *İslâmiyetin Güney Arabistan'a Yayılışı*, Ankara, 1982, 75.

⁴⁹ El-Belâzürî, 112; çev. 151; İbnu Abdi Rabbih, IV, 268-69.

⁵⁰ Hüseyin Algül, *İslâm Tarihi*, İstanbul, 1986, II, 226.

⁵¹ Muhammad Hudârî Bek, I, 277; Hamidullah, *Vesâik*, 378.

dağıtan, topluluğunuzu parçalayan, sözlerinizle sizi ihtilafa düşüren, kuvvetinizi zayıflatan, mülkünüzü ve hakimiyetinizi elinizden alan Allah'a şükürler olsun. Yazım size ulaşınca bana rehinelere gönderin. Benim himayeye riayet eden birisi olduğuma güvenin. Cizyelerinizi toplayıp bana gönderin. Şayet bunları yapmazsanız eşi ve benzeri olmayan Allah hakkı için öyle bir ordu ile üzerinize geliyorum ki, onlar sizin hayatı sevdiğiniz kadar ölümü arzulamaktadırlar.”⁵²

Bu yaklaşım her şeyden önce kendine güvenin bir ifadesi olarak değerlendirilebileceği gibi, o güne kadar Araplar'ın bir kısmını sömürgesi altında tutan Farslar'a bir meydan okuma girişimi veya güç gösterisinde bulunma tavrı olarak da algılanabilir. Fakat bu ülke ile sürdürülecek ilişkilerin mahiyetini büyük ölçüde dini tebliğin belirleyeceği anlaşılmaktadır. Zîra Hiz. Peygamber'den itibaren müslümanların yabancılarla ilişkilerinde tebliği vazgeçilmez bir unsur olarak telakki etmeleri gözden uzak tutulmamalıdır. Hatta bir anlamda diploması onlar için d'avet ve tebliğ aracı anlamına gelmekteydi.⁵³ Nitekim “müslüman ol kurtul” sözünün altında yatan da bu yaklaşım olsa gerektir.

Hâlid'in mektubu üzerine iki ülke arasındaki ilişkiler bir süre tehdit ve güç gösterisi şeklinde devam etmiştir. O bölgeye geldiğinde İran'a tabi Arap nüfusun yaşadığı irili ufaklı bazı kabileler ile sürdürdüğü bir dizi diplomatik görüşmeler neticesinde onlarla anlaşma sağlamayı başarmıştır.⁵⁴ Bölgenin yerlisi olan Müsennâ b. Hârîse'nin resmî temsilci sıfatıyla görevlendirilmesi ve desteklenmesi, ardından kudretli komutan Halîd'in buraya gönderilmesi, bölgedeki İran'a tabi Arap kabilelerinden bir çoğu ile anlaşmaların yapılması, devletin buradaki Arap nüfusa verdiği önemin bir tezahürü olduğu gibi, Medîne hükümetinin bölge halkının desteğini arkasına alması şeklinde de yorumlanabilir. Bu yaklaşımla halife, uzun yıllardan beri İran sömürgesi altında yaşayan ve bir çok sıkıntıya maruz kalan Arap kabilelerinin özgürlük mücadelesine sahip çıkmış ve onların Medîne hükümetinin yanında yer almasını sağlamıştır. Bir anlamda Hiz.Ebû Bekir bölgedeki Arap nüfus ile güç birliği içine girerek bu ülkeye karşı izleyeceği siyaseti şekillendirmiş ve bu yönde bir politika takip etmiştir. Böylesine güçlü bir devlete karşı mücadelede bölgedeki Arap unsurdan faydalanma fikri belki de dönemin şartları içerisinde düşünülebilecek en makul yaklaşımdı ve bu ayrıntı halifenin siyasî diplomatik kararlar almadaki maharetini ortaya koyması bakımından da dikkat çekici bir

⁵² Ebû Yûsuf, 156; krş. Vâkıdî, *Ridde*, 134; Taberî, 4, 18; Ebû Ubeyd, 42; İbnu Abdî Rabbih, I, 129; Kandehlevî, I, 203; Hamidullah, *Vesâik*, 383. Benzer bir yazımın ünlü İranlı komutan Hüzmûzan'a da gönderildiği belirtilmektedir. Bak. Hamidullah, *Vesâik*, 378; el-Hudârî, I, 277.

⁵³ Raûf Şelebî, *İtticâhât fi'd-Diplômâsiyyeti'd-Dâ'veti'l-İslâmiyye*, Basım y.y., 1986, 51 vd.; Muhtâr el-Vekîl, “*Süferâu'n-Nebî (a.s.) ve Küttâbü'ş-Şerh*”, *Mecelletü'l-Ezher*, c.56, sayı, 4, Kahire, 1984, 551-52.

⁵⁴ Ebû Yûsuf, 153, 155 vd.; el-Belâzürî, 244; çev. 346; et-Taberî, IV, 14; İbnu'l-Esîr, II, 392 vd.; Yâkut, *Mu'cemu'l-Buldân*, Beyrut, 1957, I,76 vd., 258, 430, V, 323.

hususdur. Buradaki Arap nüfusun İran ile ilişkilerde baş aktör konumunda oldukları anlaşılmaktadır. Hatta halife bizzat onlar aracılığı ile İran'a karşı mücadelesinin sürdürmüştür. Nitekim Hâlid b. Velîd, Sevâd bölgesindeki görevini tamamladıktan sonra emrindeki kuvvetlerle birlikte Suriye bölgesine gönderilmiş ve bölge yine Müsennâ'nın emrine verilmiştir. Bu gelişmeyi öğrenen İranlı komutan Şehrabârâz, Müsennâ'ya gönderdiği yazıda şu tehditleri savurmuştu:⁵⁵ “*Sana Sâsânîler'in en yarıcılarında bir ordu gönderiyorum. Onlardan ancak tavuk ve domuz çobanları olur. Sana karşı onlarla savaşıcağım.*”

Hatırlatılmasında fayda gördüğümüz hususlardan birisi de, Hâlid b. Velîd'in geçici olarak burada görevlendirileceği düşüncesidir. Halife önce Müsennâ'nın yardım talebi üzerine bir müddet onu Irak topraklarında görevlendirmeyi kararlaştırmış, ardından bir başka sorunlu bölge olan Suriye'ye göndermeyi düşünmüştür. Nitekim Hâlid Yemâme'de iken ona gönderdiği yazıda kendisini Müsennâ'nın yardım talebi üzerine önce Irak'a ardından da Suriye'ye göndereceğini belirtmiştir.⁵⁶

Şehrabârâz'ın mektubuna Müsennâ tarafından gönderilen cevabi yazı oldukça dikkat çekicidir ve iki ülkenin birbirlerine karşı bakış açısını ortaya koyması bakımından önemlidir. Müsennâ mektubunda şu ifadeler yer vermiştir:⁵⁷ “*Sen iki tür karaktere sahip bir insansın. Ya zalimsin ki bu bizim için iyi senin adına kötü bir durumdur; ya da yalancının birisin. İnancımıza göre Allah katında en çok cezaya çarptırılacakların zalim hükümdarların olduğunu sana hatırlatmak isterim. Bana göre siz bu çobanları zaruret nedeniyle göndermişe benziyorsunuz. Sizi tavuk ve domuz çobanları göndermeye mecbur eden Allah'a şükürler olsun.*”

Karşılıklı tehdit ve meydan okuma şeklinde geçen bu mektuplaşmanın özellikle İran halkını ciddi boyutta endişelendirdiği anlaşılmaktadır. Nitekim Müsennâ'nın mektubundan sonra Şehrebârâz'ın etrafında bulunan insanlar paniğe kapılmış ve ona davranışından dolayı tepki göstermişlerdir.⁵⁸

Hız. Peygamber'in Bizans ve Sâsânîler'e karşı yaklaşımı ile Hız. Ebû Bekir'in bu ülkelere karşı yürüttüğü siyasette bir paralellikten söz etmek mümkündür. Bu politikanın temelinde bir güç gösterisinde bulunmak, kendini tanıtmak ve ispatlama çabasının yanı sıra, bölge halkına karşı prestij kazanma eğilimi olduğunu söyleyebiliriz. Burada hedef bu ülkelerin kendi halklarından ziyade tabi Arap emirlikleridir. Her ne kadar bu emirliklerin onlara tabi olduğu gerçeği ortada ise de, Müsennâ b. Hârîse örneğindeki gibi bu ülkelerin baskılarından bıkan halkın, efendilerine karşı fazla iyimser olmadıkları ve müslüman Araplar'ı eski efendilerine tercih ettikleri anlaşılmaktadır. Nitekim başkent Medîne'den ayrılan orduya değişik yerlerdeki halktan bir çok asker

⁵⁵ Et-Taberî, IV, 42; İbnu'l-Esîr, II, 415.

⁵⁶ Hamidullah, *Vesâik*, 373.

⁵⁷ Et-Taberî, IV, 42.

⁵⁸ Et-Taberî, IV, 42.

sırf kendi isteğiyle gelip katılmak istemesi⁵⁹ ve müslüman askerlerin başarılı olmasını arzulaması bunu göstermektedir. Anlaşıldığı kadarıyla halife tarafından ciddi bir şekilde tahlil edilen bu husus, bir anlamda İran'a karşı mücadeleye girmede onu cesaretlendirmiş ve müslümanların Arabistan dışına yönelmelerini hızlandırmıştır.

Öte yandan bu ülkelere karşı güç ve gövde gösterisinde bulunmakla Hz.Ebû Bekir'in dış politikada hasmane bir anlayış benimsemediğini, temelde müslümanların kendilerini tanımlayıp gönülleri fethetme gayret⁶⁰ ve çabası güttüğünü belirtmek gerekmektedir. Bu dönemde dış politikada başarı kazanılmasında muhtemelen bu yaklaşımın önemli etkisi olmuştur. Müslümanların yerli halka kendilerini kabul ettirmeleri ciddi bir kamuoyu desteğini beraberinde getirmiş ve başarıların kalıcılığını sağlamıştır. Bunlara ilaveten halifenin şahsiyetli bir dış politika anlayışı benimsediğini, devletin veya müslümanların kişilik ve prestijlerine gölge düşürebilecek yaklaşımlara müsaade etmediğini, hatta gerektiğinde karşılık bile verdiğini belirtmek gerekmektedir. Nitekim yukarıdaki mektuplaşma örneği bunun bariz tezahürüdür.

V. Bizans İmparatorluğu ile İlişkiler

H.z. Ebû Bekir Arabistan'da sulh ve sükunu sağladıktan sonra komşu devletlerle diplomatik ilişkiler bağlamında değerlendirilebilecek birtakım siyasî faaliyetlere girişmiştir. Buna Hz. Peygamber'in başlattığı bir işi devam ettirme girişimi de denilebilir. Fakat onun vefatından sonra Arabistan'da başlayan siyasî karışıklıklar ve iç isyanlar bir süre müslümanları ciddi boyutta uğraştırmıştı. Halife öncelikle iç karışıklıkları önleme ve merkezî otoriteyi sağlama yoluna gitti. Bunda başarılı olduktan sonra bir anlamda daha önce kalınan yerden dış politika uygulamalarına hız verdi. Bu manada Bizans ve Sâsânîler'le başlayan siyasî diplomatik ilişkiler giderek askerî mücadeleye kadar uzandı.

Arabistan'daki iç isyanlar bastırılırken müslümanları en çok uğraştıran kabilelerden birisi Müseylime'nin başkanlığındaki Benû Hanife isyanıdır. Bu isyanın bastırılmasından sonra Arabistan'da devleti tehdit edecek en önemli güç ortadan kalkmıştı. İsyanı bastıran ordu henüz Benû Hanife yurdunda iken, halife Hz. Ebû Bekir'in bilgi ve görüşlerine başvurulabilecek insanları ve danışmanlarını⁶¹ bir araya toplayıp, Bizans topraklarına ordu gönderme fikrini tartışması dikkat çekicidir. Zira ordu henüz iç savaştan yeni çıkmış ve yorgundu. Öte yandan o dönemin güçlü devletlerinden olan Farslar ile sıcak çatışmalar devam ediyordu. Böyle bir ortamda Hz. Ebû Bekir'i Bizans ile fiili mücadeleye iten sebebin ne olduğu sorusu akla gelmektedir. Acaba müslümanlar her iki güçlü devletle aynı anda

⁵⁹ Terzi, 22.

⁶⁰ Sabri Hizmetli, *İslâm Tarihi, İlk Dönem*, Ankara, 1999, 468.

⁶¹ İbrahim Sarıçam, *H.z. Ebû Bekir*, Ankara, 1996, 64; Balcı, 195.

siyasî ve askerî mücadeleye girebilecek kadar güç ve kuvvete sahip miydiler? Yoksa bir başka ülkenin desteğini mi arkalarına almışlardı?

Bizans'la olan siyasî mücadeleyi Hz. Peygamber dönemine kadar götürmek ve o zamandan beri devam edegelen bir süreç olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Bunun yanında yeni halifeyi bu devletle siyasî mücadeleye zorlayan bazı amillerden söz edilebilir. Her şeyden önce devletin iç savaştan çıktığı ve Arabistan'da müslümanları tehdit edecek bir gücün kalmadığı göz ardı edilmemelidir. Bu durumda dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı sınırların güvenliğini teminat altına almanın ve orduyu asli görevine yönlendirmenin zamanı geldiği unutulmamalıdır. Kaldı ki, öteden beri Arabistan'ın Bizans devletinin tehdidi altında olduğu bilinmekteydi. Tehlike gelmeden gerekli önlemi almak ve sınır emniyetini sağlamak düşüncesi halifeyi harekete geçirdiği söylenebilir. Öte yandan parlak zaferlere alışkın başarılı ve hareketli ordunun enerjisini bu yönde kullanmanın haklı askerî ve siyasî gerekçelerinin olduğu göz ardı edilmemelidir.

Medine hükümeti ile Bizans sınırı arasında tampon konumdaki tabi Arap Emirlikleri'nin efendileri ile birtakım problemler yaşamaları ve bazı huzursuzlukların aleni bir şekilde ortaya çıkması ve buradaki Arap nüfus ile güç birliği yapma düşüncesi halifenin bölgeye yönelmesinde etken olduğu söylenebilir.

Yeni yeni filizlenmekte olan müslümanların siyasal gücünü, Bizans'ın tehdit edebilecek kuvvet ve kudrete sahip olması Hz. Ebû Bekir tarafından biliniyordu. Bizans'ın Medîne'deki gelişmelerin farkına varmadan gerekli önlemleri alma düşüncesi Medîne Hükümeti'ni harekete geçirmiştir.

Uzun yıllardan beri süregelen savaşlar nedeniyle Bizans ve İranlılar'ın birbirlerini iyice yıpratıp zayıf duruma düşürdükleri ve bu mücadelelerden Arap nüfusun fazlaca etkilendiği müslümanlar tarafından yakından bilinmekteydi.⁶² Hz. Ebû Bekir yönetimi muhtemelen bu durumu dikkate alarak böyle bir mücadeleye girme cesaretini bulmuştur.

Bunlara ilaveten Allâh'ın Elçisi'nin başlattığı bir işi, halifenin devam ettirmedeki azim ve kararlılığı bir başka etkili faktördür. Fakat burada hatırlatılmasında yarar gördüğümüz bir husus, yeni devlet başkanının ne pahasına olursa olsun Rasûlüllâh'ın politikasını derhal yürürlüğe koyma eğiliminde olmayıp, uygun zaman ve şartların ortaya çıkmasını beklemedeki sabır ve kararlılığıdır. Nitekim iç savaşın sona ermesi ile bu ortam belli ölçüde gerçekleşmiş, halife danışmanlarını toplayıp durum değerlendirmesi yapmış ve ondan sonra harekete geçmiştir.

Hz. Ebû Bekir danışmanları ile yaptığı durum değerlendirmesinin neticesinde, Bizans devleti ile mevcut problemlerin barışçı yollarla çözmek,

⁶² Leylâ Abdulcelâl İsmâ'îl, *ed-Devletu'l-Bîzantiyye fî 'Asri'l-İmbratûr Hirakl ve 'Alâkatiha bi'l-Muslimîn*, Kahire, 1985, 296-98.

iki ülke arasındaki ilişkileri geliştirmek⁶³ ve aynı zamanda onu dine davet etmek amacıyla İmparator Herakleios'a elçi göndermeye karar vermiştir. Bu itibarla o İmparator Herakleios'a (m.610-641) Hişâm b. Âs (öl. 13/634), Ubâde b. Samit ve Nu'aym b. Abdillâh'tan oluşan bir elçilik heyeti göndermiş.⁶⁴

Kaynakların verdiği bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla, elçilik heyeti doğrudan Medîne'den Konstantiniyye'ye (İstanbul) gitmemiştir. Önce Şam'a uğrayıp burada Cebele ile görüşmüştür.⁶⁵ Bu gelişmeleri anlatan tarihçilerden İbnu A'sem, Cebele ile görüşmeler ve onun ihtişamı hakkında fazlaca mübalağalı bulduğumuz ifadelerle yer vermektedir. Elçiler görüşmelerini tamamladıktan sonra, Cebele'nin elçisinin katılmasıyla İstanbul'a doğru devam etmiştir.⁶⁶

Elçiler imparator ile görüşmeden önce anlaşıldığı kadarıyla bazı bürokratik engellerle karşılaşmışlardır.⁶⁷ Buna göre şehre girişte Bizans

⁶³ Ed-Dîneverî, 18 vd.; İbnu A'sem, I, 126 vd.; İbnü'l-Cevzî, *el-Vefâ bi Ahbâri'l-Mustafâ*, nşr. M. Abdülvâhid, Beyrut, 1966, II, 727; el-Kalkaşedî, *Subhu'l-'A'sâ*, Kahire, t.y., VI, 360; Hamidullah, "Une Ambassade du Calife Abu Bakr auprès de l'Empereur Heraclius et le Livre Byzantin de la Prédiction des Destinées", *Folia Orientalia, Cracovia*, 1961, 29 vd.; Salâhuddîn Müneccid, *en-Nüzûmu'd-Diblûmâsiyye fi'l-İslâm*, Beyrut, 1983, 8-9; Casim Avcı, *İslâm-Bizans İlişkileri (m.610-847)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Bursa, 1997, 67. İbnu A'sem bu heyetin gönderiliş amacının farklı olduğunu belirtir. Ona göre heyet, Suriye bölgesinde bulunan Gassânîler'in meşhur emiri Cebele b. Eyhem'in (öl. 21/642) büyük bir ordu hazırlığı içinde olduğu duyumu alınması üzerine, Ebû Ubeyde tarafından halife adına barış görüşmelerinde bulunmak ve aynı zamanda onu dine davet etmek amacıyla bu elçilik heyeti gönderilmiştir. Bak. İbnu A'sem, I, 125 vd.

⁶⁴ Gönderilen elçilik heyetinin sayısı ile ilgili farklı bilgiler bulunmaktadır. Dîneverî'ye göre bir tek elçi gönderilmiştir. Fakat verdiği bilgilerden tek elçi değil de, bir elçilik heyetinin gönderildiği anlaşılmaktadır.(ed-Dîneverî, 18). İbnu Hacer el-İsâbe adlı eserinde, Âdî b. Ka'b'dan bahsederken Hz. Ebû Bekir'in onu Bizans melikine elçi gönderdiğini belirtmekte, fakat başka bir açıklamaya yer vermemektedir. (İbnu Hâcer, *el-İsâbe fi Temyîzi's-Sahâbe*, nşr. Ali Muhammed Becâvî, Kahire, 1970, V, 123). Bilindiği gibi cahiliye döneminde Âdî b. K'ab Oğulları Mekke şehir parlamentosunun 'sifâret' (elçilik) görevini uhdesinde bulunduruyordu. Yine Hz. Ebû Bekir'in Bizans'a gönderdiği elçiler arasında adı geçen Nuaym b. Abdullâh'ın bu kabileye mensup olduğu bilinmektedir. (Abdullah Aydınlı, "Âdî b. Kâb", *DIA*, İstanbul, 1998, I, 380.) İbnu Asâkîr ise, Herakleios'a gönderilen heyette Amr b. Âs'ın (öl. 43/664) da bulunduğunu ve delegasyonun beş kişiden oluştuğunu belirtmektedir. (İbnu Asâkîr, *Tarîhu Medîneti Dımaşk 'yazma'*, Dâru'l-Beşîr, t.y., XI, 516.) Bunlara ilaveten İbnu Kesîr elçilik delegasyonunda Yezîd b. Ebî Süfyân, Dırâr b. Ezver, (öl. 13/634) Hâris b. Hişâm (öl. 18/639) ve Ebû Cendel'den (öl. 18/639) oluştuğunu, bu heyetin Rumlar'la barış görüşmelerinde bulunmak üzere gönderildiğini ve heyetin Rum komutan Tezârik'in çadırında görüşmeler yaptığını bildirmektedir.(İbnu Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Beyrut, 1966, VII, 9; Avcı, 61.

⁶⁵ İbnü'l-Cevzî, II, 727.

⁶⁶ İbnü'l-Fakîh, *Muhtasâru Kitâbu'l-Buldân*, Leiden 1967, 141; el-Beyhâki, *Delâilü'n-Nübüvve*, nşr. A. Kal'acî, Beyrut, 1985, I, 386; İbnu Asâkîr, XI, 517; Avcı, 61.

⁶⁷ Bu olayla ilgili bilgi veren Taberî, Yermük Savaşı öncesi Ebû Ubeyde ve Yezîd b. Ebî Süfyân başkanlığında bir heyetin Rum karargahına gönderildiğinden bahsederek, anlatımını daha çok efsanevi bir üslupla şöyle sürdürür: Delegasyonun müzakerelerde bulunduğu karargah 30 revak ve 30 otağdan müteşekkildi. Otağlar kalın atlas kaplıydı. Rumlar

devletinde var olan diplomatik usûl gereği elçilere birer binek tahsis edilmiş ve imparator ile ancak aracılar vasıtasıyla görüşebilecekleri belirtilmişti. Elçiler atlara binmeyi reddettikleri gibi, imparator ile bizzat görüşmeyi kabul edeceklerini, aksi halde görüşme yapmayacaklarını bildirmişlerdir. Nihayet elçiler isteklerini kabul ettirerek imparatorun huzuruna çıkmışlar ve onu selamlamışlardır. İmparatorun haşmeti, sarayın rengarenk görkemi, ipek kumaşlarla bezenmiş altından tahtı ve çok kıymetli mücevherlerle donanmış tâcı elçilerin oldukça dikkatini çekmiştir.⁶⁸

Müzakerelere geçildikten sonra, İmparator'un elçilerle samimi bir hava içinde görüşmesi, hatta onlara bazı Arapça sorular sorması dikkat çekicidir. Bazıları bunu imparatorun uzun yıllar Suriye kaldığı için zaman zaman Araplar ile karşılaşmış olabileceğine⁶⁹ ve bu vesile ile bazı Arapça kelimeler öğrenmiş olabileceğine bağlamaktadırlar.⁷⁰ Müslüman delegasyon Bizans devleti nezdinde sürdürdüğü diplomatik görüşmeler yaklaşık üç gün sürmüş ve müzakerelerin tamamlanmasından sonra, elçiler yurtlarına dönmüşlerdir. Müslüman elçileri uğurlayan Bizans Kralı Halife Ebû Bekir'e sunulmak üzere değerli hediyeler göndermeyi ihmal etmemiştir. İbnu A'sem'e göre müslüman elçiler bu hediyeleri kabul etmemişlerdir.⁷¹ Her ne kadar elçiler diplomatik usul ve teamüller çerçevesinde kabul edilmişlerse de, Hz. Ebû Bekir'in Bizans devleti ile başlatmayı düşündüğü bu barış girişimi sonuçsuz kalmış ve iki ülke arasındaki mevcut sorunları yapılacak savaşın neticesinin belirlenmesi kaçınılmaz olmuştur.

Kaynakların verdiği bilgilere göre İmparator elçilerden İslâm hakkında birtakım bilgiler aldıktan sonra, müslüman olmayı arzulamış, fakat etrafındakilerden çekindiğini, müslüman olması durumunda çıkabilecek muhtemel bir kargaşadan korktuğunu, tahtını bırakmanın kendisine güç geleceğini belirtmiş ve sözlerini şöyle sürdürmüştür: “*Eğer nefsimi*

müslüman elçiler için son derece parlak ve şatafatlı karşılama töreni düzenlemişlerdi. Elçiler içeriye at üzerinde kabul edilmek istenmişti. Bu talep müslüman heyet tarafından uygun bulunmadı ve kumandanlarının yanlarına gelmesini istediler. İstek komutana iletilince çok sinirlendi ve bunun bir alçaltıcı davranış olduğu düşüncesi ile şu öfke dolu sözleri sarf etti:

“*Ben size söylememiş miydim?.... Şam'a gelince artık burası elden çıkmış sayılır. (Müslümanların gelişini kastederek) Ben bu yeni doğmuş uğursuz çocuktan dolayı Rum halkı için endişeliyim...*” bak. et-Taberî, IV, 37; İbnü'l-Cevzî, II, 726-27; İbnu Kesîr, VII, 9.

⁶⁸ İbnu A'sem, I, 126 vd.; Ebû Nu'aym, *Delâilü'n-Nübüvve*, Beyrut, 1991, I, 151; İbnu A'sem, imparatorun elçilerle Konstantiniyye'de değil Antakya'da görüştüğünü ileri sürmektedir. Bak. İbnu A'sem, I, 127

⁶⁹ Hz. Peygamber'in Herakleios'a İslâm'a davet mektubu gönderdiği zaman, imparatorun Peygamber hakkında bilgi almak amacıyla, o sırada Suriye'de ticaret için bulunan Ebû Süfyân'ı huzuruna çağırdığını ve onunla konuştuğunu hatırlayınız. Bak. el-Ya'kübî, II, 62; İbnü'l-Cevzî, II, 724.

⁷⁰ İbnu A'sem, I, 128; İbnu Âsâkîr ve el-Beyhakî'nin bu olayı anlatımlarında imparatorun elçilerle tercüman vasıtasıyla anlaşma sağladığı belirtilmektedir. Bak. İbnu Âsâkîr, XI, 517; el-Beyhakî, *Delâil*, I, 387.

⁷¹ İbnu A'sem, I, 132.

yenebilsedim müslüman olup aranızda bir köle olarak bile yaşamak isterdim”⁷².

Taberî'nin verdiği bilgiye göre, İslâm ordularının Suriye'ye doğru ilerlemekte olduğunu haber alan Herakleios, Suriye topraklarından elde edilen gelirlerin bir kısmını müslümanlara bırakmak şartıyla anlaşma yapmanın doğru olacağını söylemişse de, bunu etrafındakilere kabul ettirememiştir.⁷³ Bu yüzden Suriye topraklarından çekilmeye mecbur kalınca etrafındakilere, “Ben size dememiş miydim ...”⁷⁴ diye öfkeli sözler sarf etmiştir. Neticede Hz. Ebû Bekir'in Bizans devleti ile olan mevcut problemleri barışçı yollar ile çözme girişimi sonuçsuz kalmış ve bu ülke ile savaş hali devam etmiştir.

Sonuç

Hız. Ebû Bekir devlet başkanı olduğu zaman kendisini siyasî karışıklıklar ve iç isyanların içinde buldu. Bu yüzden o öncelikle iç siyasete yönelik tedbirler alıp siyasî karışıklıkları sona erdirmeye yoluna gitti. Bunda başarılı diplomatik girişimleri, yerinde tespit ve değerlendirmeleri sayesinde beklenenin ötesinde kısa bir zamanda başarı sağladı. Daha sonra dışarıdan gelebilecek muhtemel tehlikeleri dikkate alarak, devletin sınırlarını güvenceye almak için birtakım siyasî diplomatik faaliyetlere girişti.

Bu konuda başarı sağlamak için öncelikle devletin askerî ve siyasî alanda güçlü olduğunu rakip devletlere kabul ettirmek gerekiyordu ki, bu devletler de Bizans ve Farslar idi. Bilindiği gibi her iki İmparatorluk da yeni yeni güçlenmekte olan Medîne hükümetinin potansiyel düşmanı

⁷² El-Beyhâkî, *Delâil*, I, 390; İbnu A'sem, I, 131. Fazlaca abartılı bulduğumuz bu sözler İmparator'un değil de sanki müslüman müelliflerin kendi düşüncelerinin bir tezahürüdür. Zira bu sözleri söyleyen bir İmparator İslâm'ı kabul edip müslüman olurdu. Oysa onun gerek Hz. Ebû Bekir ve gerekse Hz. Ömer döneminde var gücüyle müslümanlarla savaştığını bilinmektedir.

Elçiler misafir edildikleri süre içerisinde zaman zaman imparator tarafından ziyaret ediliyordu. İmparator bir gece geldiğinde beraberinde, içerisinde titizlikle korunmakta olan ipek kumaşlar üzerinde çeşitli tasvirlerin bulunduğu bir sanduka getirmişti. Sandukada Hz. Peygamber ile Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin resimlerinin yanı sıra, Hz. Adem'den itibaren birçok Peygamber'in resimleri özenle korunuyordu. İmparator bu sandukayı açıp elçilere göstermişti. Sandukada Hz. Adem'in kendisinden sonra gelecek Peygamberleri göstermesi için Allah'a dua etmekte olduğu tasvir ediliyordu. Bu dua neticesinde ortaya çıkan resimler Hz. Adem'den sonra Zülkarneyn aracılığıyla Danyâl'a intikal etmişti. Danyâl bu resimleri ipek kumaşlar işlemiş, resimler onun vasıtasıyla sonraki nesillere aktarılmıştır. İbnu'l-Cevzî, II, 729-30. Bu rivayetle ilgili daha teferruatlı bilgi için bak. Hamidullah, “*Une Ambassade...*”, ss. 29-42

Benzeri bir rivayet Hz. Peygamber'in Herakleios'a gönderdiği elçisi Dıhye ile ilgili anlatılmaktadır. Rivayete göre, İmparator Dıhye'ye görüşme sırasında, özenle saklanan bir sanduka içerisinden çıkardığı ipek kumaşlar üzerine işlenmiş 313 parça resimden oluşan bir tabloyu göstermişti. Bu resimler arasında Hz. Peygamber ile birlikte Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in resimleri de yer alıyordu. Dıhye resimleri gördüğü zaman kimlere ait olduğunu tanımış ve duygularına hakim olamayıp ağlamıştı. Bak. İbnu'l-Cevzî, II, 726.

⁷³ Et-Taberî, IV, 37; İbnu'l-Esîr, II, 406.

⁷⁴ Et-Tabeî, IV, 37; İbnu Kesîr, VII, 9.

konumundaydı ve müslümanlar için ciddi bir tehlike arz etmekteydi. Dolayısıyla bu devletlerle siyasî ilişkileri eşit şartlarda devam ettirmenin yolu bir anlamda onlara karşı askerî alanda üstün gelmekten geçiyordu. Nitekim Bizans'a karşı ciddi bir başarı sağlandıktan sonra, halife bu ülke ile olan sorunlarını karşılıklı müzakere etmek ve ilişkileri barışçıl ortamda sürdürmek için bir elçilik heyetini Bizans'a göndermiş fakat, onun bu barış girişimi sonuçsuz kalmıştır. Daha sonraki dönemlerde bu amacını gerçekleştirmeye ömrü yetmemiştir.

Buradan hareketle Hz. Ebû Bekir'in diplomaside temel hedefinin, diğer devletlerle eşit şartlar altında ahlakî ve hukûkî esaslara dayalı, hasmane ilişkiler yerine dostane ilişkiler sürdürmeyi hedefleyen bir dış politika anlayışını tesis etmek olduğunu söyleyebiliriz. Zira müslümanların Arabistan dışında kalıcı başarılar kazanmalarında bu ilkelere bağlı kalmaları ve bu hususta hiçbir ödün vermemelerinin önemli etkisinin olduğu göz ardı edilmemelidir.

KAYNAKÇA

- EL-AKKAD, Abbas Mahmud, *Hız. Ebû Bekir'in Şahsiyeti ve Dehası*, çev. Ali Özek, İstanbul, 1974.
- ALGÜL, Hüseyin, "*İslâm Tarihi*", I-IV, İstanbul, 1986.
- EL-ATÂR, Muhammed Nâdır, "*Adâbü'l-Likâye fî Hayâtî'd-Diblûmâsî ve Usûliha fî'-Turâsî'l-İslâmî*", Riyâd, t.y.
- AVCI, Casim, *İslâm-Bizans İlişkileri (m.610-847) (Diplomasi, Din, Bilim ve Sanat Alanlarında)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Bursa, 1997.
- AYDINLI, Abdullah, "*Adî b. Kâb*", *DIA*, İstanbul, 1998.
- BALCI, İsrâfil, "*Hız. Ebû Bekir Döneminde İç Siyaset ve İdare*", *O.M.Ü.İ.F.D.* Sayı, 11, Samsun, 1999.
- BASSİOUNİ, M. Cherif, "*Protection of Diplomats Under İslamic Law*", *The American Journal of İnternational Law*, vol. 74/3, 1980.
- EL-BEKİRİ, Adnân, *el-Alâkâtü'd-Devliyye ve'l-Konsliyye*, Beyrut, 1989.
- EL-BELÂZÜRİ, *Fütûhu'l-Buldân*, Beyrut, 1989. Türkçe çeviri, Mustafa Fayda, *Fütûhu'l-Buldân (Ülkelerin Fethi)*, Ankara, 1989.
- BEYDİLLİ, Kemal, "*Dış Politika ve Siyasî Ahlâk*", *İlmi Araştırmalar*7, *Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri*, İstanbul, 1999.
- EL-BEYHÂKİ, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin b. Ali, (öl. 458/1079), *Delâilü'n-Nübüvve*, nşr. A. Kal'acî, I-VII, Beyrut, 1985.
-, *Kitâbü's-Süneni'l-Kübrâ*, Haydarabad-Dekkan, 1344.
- ED-DİNEVERİ, Ebû Hanife Ahmed b. Dâvûd, (öl. 282/859), *Ahbâru't-Tivâl*, nşr. Abdülmünîm Amr, Kahire, 1960.
- EBÛ DAVÛD, Süleymân b. Eş'as (öl. 275/888-9), *es-Sünen*, I-V, Humus, 1969.
- EBÛ NU'AYM, Ahmed b. Abdillâh el-İsfehanî, (öl.430/1038), "*Delâilü'n-Nübüvve*", Beyrut 1991.
- EBÛ UBEYD, Kâsım b. Sellâm (öl.223/803), *Kitâbu'l-Emvâl*, Kahire, 1975.
- EBÛ YÛSUF, Y'akub b. İbrahim, (öl.182/798), *Kitâbu'l-Harâc*, Kahire, 1396.
- FAYDA, Mustafa, *Halid Bin Velid*, İstanbul, 1990.
-, "*Hız. Ebû Bekir*", *DIA*, İstanbul, 1994.
-, *İslâmiyetin Güney Arabistan'a Yayılışı*, Ankara, 1982.
-, *Hız. Ömer Döneminde Gayr-ı Müslimler*, İstanbul, 1989.
- GÜNER, Osman *Rasûlüllâh'ın Ehl-i Kitapla Münasebetleri*, Ankara, 1997.
- HAMİDULLAH, Muhammed, *Foreign Relations of the Prophet Muhammad*, Hayderabad, 1985.
-, *İslam'da Devlet İdaresi*, çev. Kemal Kuşçu, Ankara, 1963.
-, *İslam Peygamberi*, çev. S. Tuğ, I-II, İstanbul, 1993.
-, *Hız. Peygamber'in Altı Orijinal Diplomatik Mektubu*, çev. Mehmet Yazgan, İstanbul, 1990.
-, *el-Vesâiku's-Siyâsiyye li'l-Ahdi'n-Nebeviyye ve'l-Hilâfetü'r-Râside*, Beyrut, 1985.
-, "*Une Ambassade du Calife Abu Bakr au près de l'Empereur Heraclius et le Livre Byzantin de la Prédiction des Destinées*", *Folia Orientalia*, Cracovia, 1961.
- HİTTİ, P.K. *Siyasî Kültürel İslâm Tarihi*, çev. Salih Tuğ, I-IV, İstanbul, 1980.
- HİZMETLİ, Sabri, *İslâm Tarihi, İlk Dönem*, Ankara, 1999.

- EL-HUDÂRÎ BEK, Muhammed, *Muhâdarât Târîhu'l-İslâmiyye*, I-II, Mısır, t.y.
- IQBAL, Afzal, “Diplomacy In Islam”, *Urvetü'l-Vüskâ*, no: 52-53, Geneva-Switzerland, 1993-94/1413.
-, *The Prophet's Diplomacy*, Delhi-India, 1984.
- İBNU ABDÎ RABBÎH, Ahmed b. Muhammed el-Endelüsî, (öl.327/939), *Kitâbü'l-İkdi'l-Ferîd*, nşr. Ahmed Emîn ve diğl., I-VII, Kahire, 191940.
- İBNU ASÂKÎR, Ebû'l-Kâsım Ali b. Hasen, (öl.571/1175), *Târîhu Medîneti Dimaşk 'yazma'*, I-XL, Dâru'l-Beşîr, t.y.
- İBNU A'SEM, Ebû Muhammed Ahmed el-Kûfî, (öl.314/926), *Kitâbu'l-Fütûh*, I-II, Beyrut, t.y.
- İBNU HÂCER, Ebû'l-Fazl Şihâbuddîn Ahmed, (öl.852/1313), *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, nşr. Ali Muhammed Becâvî, I-VIII, Kahire, 1970.
- İBNU HUBEYŞ, Ebulkâsım Abdurrahmân b. Muhammed, (öl. 584/1118), *Gazâvâtu İbnu Hubeyş*, nşr. Süheyl Zekkâr, I-II, Beyrut, 1992.
- İBNU KESİR, Ebu'l-Fidâ İsmâil b. Ömer, (öl.774/1372), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I-XIV, Beyrut, 1966.
- İBNU KUTEYBE, Ebû uhammed Abdullâh b. Müslim, (öl.276/889), *el-İmâme ve's-Siyâse*, nşr. Tahâ Muhammed ez-Zeynî, I-II, Kahire, t.y.
-, *Uyûnu'l-Ahbâr*, Kahire, 1925.
- İBNU S'AD, Ebû Abdillâh Muhammed, (öl.230/844), *Tabâkâtü'l-Kübrâ*, I-VII, Beyrut, t.y.
- İBNÜ'L-CEVZÎ. *el-Vefâ bi Ahbâri'l-Mustafâ*, nşr. M. Abdülvâhid, I-II, Beyrut, 1966.
- İBNU'L-ESİR, İzzüddîn Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed eş-Şeybânî, (öl.630/1232), nşr. J. Tornberg, I-XII, *el-Kâmil fî Târîh*, nşr. J. Tornberg, Beyrut, 1966.
- İBNÜ'L-FAKÎH, Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed, (öl.289902), *Muhtasâru Kitabi'l-Buldân*, nşr.M.J. De Goje, Leiden 1967.
- İPŞİRLİ, Mehmet, “Elçi”, *DIA*, İstanbul, 1995.
- İSMÂ'İL, Leylâ Abdulcelâl, *ed-Devletu'l-Bîzantiyye fî 'Asri'l-İmbratûr Hirakl ve 'Alâkatihâ bi'l-Muslimîn*, Kahire, 1985.
- EI-KALKAŞENDÎ, Ebû'l-Abbas Ahmed, (öl. 821/1418) *Subhu'l-'A'sâ*, I-XIV, Kahire, t.y.
- KANDEHLEVÎ, Muhammed Yusuf *Hayatu's-Sahabe*, I-III, Basım y.y. 1968.
- KAPAR, Mehmet Ali, *Hz. Muhammed'in Müşriklerle Münasebetleri*, İstanbul, 1993.
- KİLÂÎ, Ebû'r-Rebi' Süleyman b. Mûsâ, (öl. 634/1237), *el-Hilâfetu'r-Râşide ve'l-Butûletu'l-Hâlîde fî Hurûbi'r-Ridde*, nşr. Ahmed Ğanm, Kahire, 1979.
- MACHIAVELLÎ, Niccola di Bernardo, *Hükümdar*, çev. Yusuf Adil Egeli, Ankara, 1955.
- MÂLİK B. ENES, *Muvattâ*, çev. Ahmet M. Büyükçınar, I-II, İstanbul, 1982.
- EL-MES'ÛDÎ, Ebû'l-Hasen Ali b. Huseyin (öl. 346/957), *Murûcu'z-Zeheb ve'l-Me'adînu'l-Cevher*, nşr. M. Muhuddîn Abdulhamid, I-IV, Mısır, 1964.
- MUHAMMED MES'ÛD, Cemal Abdilhâdî -Vefâ Muhammed Rıf'at Cum'a, “*İstihlâfu Ebî Bekr (r.a)*”, Dâru'l-Vefâ, 1989.
- EI-MÛNECCÎD, Salâhuddîn, “*en-Nüzûmu'd-Diplûmasiyye fî'l-İslâm*”, Beyrut,1983.
- NİCOLSON, Harold, *The Evolution of Diplomatic Method*, London, 1954.
- SARIÇAM, İbrahim, *Hz. Ebû Bekir*, Ankara, 1996.
- SÖNMEZ, Abidin, *Rasûlüllâh'ın Dilomatik Münasebetleri*, İstanbul, 1984.

-, **Rasûlüllâh'ın İslâm'a Davet Mektupları**, İstanbul, 1984.
- ER-RAHİLÎ, Süleymân, **es-Sifârâtü'l-İslâmiyye ile'd-Devleti'l-Bizantıyye**, Riyâd, 1414.
- SAFVET, Ahmed Zekî, **Cemheretu Hutabi'l-Arab, Fî Usûri'l-Arabiyyeti'z-Zâhire**, I-III, Mısır, 1962.
- ES-SERAHSÎ, Muhammed b. Ahmed (öl. 483/1104), **Şerhu Kitâbi's-Siyeri'l-Kebîr**, I-IV, nşr. Salâhuddîn Muneccîd, Matbaatu Şirketi'l-İlâneti's-Şarkıyy, 1971.
- ES-SÜYÛTÎ, Celâlüddin Abdurrahmân, (öl.911/1532), **Târîhu'l-Hulefâ**, nşr. M.M. Abdulhamîd, Mısır, 1952.
- ŞELEBÎ, Raûf, **İtticâhât fî'd-Diblûmâsiyyeti'd-Dâ'aveti'l-İslâmiyye**, Basım y.y., 1986.
- ŞİBLÎ, Mevlana, **İslâm Tarihi, Asr-ı Saadet**, çev. Ömer Rıza, İstanbul, 1921.
- ET-TABERÎ, Ebû C'âfer Muhammed b. Cerîr, (öl. 310/922), **Târîhu'l-Umem ve'l-Mülûk**, I-XII, Beyrut, t.y.
- TERZİ, Mustafa Zeki, **Hz. Peygamber ve Hulefâ-i Râşidîn Döneminde Askerî Teşkilât**, Samsun, 1990.
- TEVFİK, Ömer Kemâl, **ed-Diblûmâsiyyetü'l-İslâmiyye**, İskenderiye, 1986.
- TUNCER, Hüner, **Eski ve Yeni Diplomasi**, Ankara, 1995.
- ÜÇOK, Bahriye **İslâm'dan Dönenler ve Yalancı Peygamberler**, Ankara, 1967.
- EI-VÂKIDÎ, Ebû Abdurrahmân b. Ömer, (öl.207/882), **Fütûhu's-Şâm**, Mısır, 1935.
-, **Kitâbü'r-Ridde ve Nebezütün min Fütûhi'l-Irak**, nşr. M. Hamidullah, Paris, 1989.
- WELLHAUSEN, Julius, **İslâm'ın En Eski Tarihine Giriş**, çev. Fikret Işıltan, İstanbul, 1960.
- EL-VEKÎL, Muhtâr, "Süferâu'n-Nebî (a.s.) ve Küttâbüh", **Mecelletü'l-Ezher**, c.56, sayı, 4, Kahire, 1984.
- EI-Y'AKÛBÎ, Ahmed b. İshâk b. C'âfer b. Vehb, (öl. 284/807), **Târîh**, I-II, Beyrut, 1960.
- YÂKÛT, Şihâbuddin Yâkût b. Ahmed, (öl. 626/1223), **Mu'cemu'l-Buldân**, I-V, Beyrut, 1957.
- YAMAN, Ahmet, **İslâm Hukukunda Uluslararası İlişkiler**, Ankara, 1998.
- EZ-ZEHEBÎ, Ebû Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Ahmed, (öl.748/1369), **Târîhu'l-İslâm ve Vefâyâtu Meşâhiri'l-A'lâm (Ahdu'l-Hulefâ)**, nşr. Abdusselâm Tedmürî, I-XX, Beyrut, 1987.

Ethical and Political Reflections of The Period of the Khalif Abû Bakr

ABSTRACT

After being the first khalif of the Muslim community, Abû Bakr had struggled some political confusions, which came out after the death of the Prophet Mohammad. After over coming all these confusions, he had started to be interested in the foreign policy of the muslim community.

The most significant point of his foreign policy was that he had the path of the Prophet as it was.

The other important point of his foreign policy of Abû Bakr was that he had continued to fight with those states which the Prophet had already started to fight with them. By doing this, he was aiming to overcome/ to beat them first and then to try to contact them diplomatically with equal circumstances. When we see the early period of Islamic history, we can see that after going some success against Byzantine Empire he sent his envoys to the Emperor of Byzantine in order to start peace-talking with him. However this attempt of Abû Bakr had been failed, because of some circumstances.

As a conclusion, we can say that he carried out a stable foreign policy. Because he followed a consistent foreign policy by depending on the law and the ethical principles of Islam. By doing this, he tolerated all the foreign envoys and followed the rules of the treatments which he made with his neighbouring countries.